

Ірина Ю. Штулер, Віталій М. Герзанич
**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ
В УДОСКОНАЛЕННІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті здійснено огляд європейського досвіду у сфері організації та контролю за експортом з метою переймання кращих світових практик, що надасть змогу удосконалити існуючу концепцію розвитку національної економіки. Визначено причини необхідності запровадження експортного контролю. Розкрито побудову механізму державного експортного контролю та можливості його імплементації в Україні. Визначено низку економічних завдань, які вдасться вирішити за умови імплементації кращого досвіду побудови системи та механізмів державного експортного контролю, що пройшов апробацію у провідних країнах.

Ключові слова: національна економіка; експорт; контроль; безпека; потенціал; державне регулювання; оцінювання; ефективність.

Літ. 14.

Ірина Ю. Штулер, Віталій М. Герзанич
**ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ЭКСПОРТНОГО КОНТРОЛЯ
В УСОВЕРШЕНСТВОВАНИИ КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

В статье сделан обзор европейского опыта в сфере организации и контроля за экспортом с целью заимствования лучших мировых практик, что позволит усовершенствовать существующую концепцию развития национальной экономики. Определены причины необходимости введения экспортного контроля. Раскрыто построение механизма государственного экспортного контроля и возможности его имплементации в Украине. Определен ряд экономических задач, которые удастся решить при имплементации лучшего опыта построения системы и механизмов государственного экспортного контроля, который прошел апробацию в ведущих странах.

Ключевые слова: национальная экономика; экспорт; контроль; безопасность; потенциал; государственное регулирование; оценка; эффективность.

Iryna Y. Shtuler¹, Vitaliy M. Herzanych²
**EUROPEAN EXPERIENCE OF EXPORT CONTROL
IN IMPROVING THE DEVELOPMENT CONCEPT
OF THE NATIONAL ECONOMY**

The article gives an overview of the European experience in the field of export organization and control with the aim of adopting the best world practices that will improve the existing concept of the development of the national economy. The reasons for the necessity of introduction of export control are determined. The construction of the mechanism of state export control and the possibility of its implementation in Ukraine are revealed. A number of economic tasks that can be solved with the implementation of best practices in building a system and mechanisms of state export control that has been tested in leading countries have been identified.

Keywords: national economy; export; control; security; potential; state regulation; evaluation; efficiency.

Peer-reviewed, approved and placed: 01.08.2018.

¹ National Academy of Management, Kiev, Ukraine

² Uzhhorod national university, Uzhhorod, Ukraine.

Постановка проблеми. Суттєвий розвиток торгівлі в світовому масштабі став можливим завдяки процесам глобалізації та інтеграції національних економічних систем, зростання ролі міжнародних взаємозв'язків і обміном товарів, послуг та інформації в сучасному перманентному суспільстві. Це зумовило руйнування загальноприйнятих закономірностей, що були визнані економічною наукою, викликало потребу в формуванні системи контролю за товарними та фінансовими потоками у світогосподарському обміні [3].

У сучасному глобалізованому світі відстежують наступні особливості, які визначають майбутні тренди: непередбачуваність та мінливість економіки, зміна уподобань та поведінки споживачів і розробка та впровадження нових технологій у всіх сферах життя суспільства, в тому числі і у здійсненні контролю за експортними операціями [1, с. 293].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які займалися вивченням проблеми розвитку системи експортного контролю та підвищення економічної ефективності її функціонування, присвячено праці таких відомих вітчизняних та зарубіжних авторів як: І.Ю. Гужва [7], М.В. Диха [9], М.М. Єрмошенко [10], С.А. Єрохін [14], В.П. Онищенко [8], О.М. Яценко [15] та інші.

Невирішена раніше частина загальної проблеми полягає в тому, що наразі є відсутнім єдине комплексне уявлення стосовно дієвої процедури експортного контролю. Тому беззаперечною є необхідність вивчення зарубіжного досвіду, в тому числі європейського, що сприятиме удосконаленню існуючої концепції розвитку національної економіки. Дана проблематика відображалася в працях вітчизняних науковців, але в даному контексті не знайшла належного відображення у відповідних наукових та прикладних дослідженнях.

Метою дослідження є вивчення європейського досвіду експортного контролю з метою виявлення можливостей його імплементації в Україні, що надасть можливість удосконалити існуючу концепцію розвитку національної економіки.

Основні результати дослідження. Експортний контроль уособлює в собі певне явище, котре передбачає здійснення цілого ряду певних заходів у випадку, перетинанням продукцією державного кордону. Тобто, іншими словами, експортний контроль має місце в тому випадку коли існує взаємодія між суб'єктами господарювання двох держав (як мінімум). Зважаючи на господарські відносини, що впливають з процедури експорту суб'єкт підприємницької діяльності однієї держави виступає продавцем, а суб'єкт підприємницької діяльності іншої держави – покупцем продукції. Відтак, дана економічна операція – торгівля між суб'єктами підприємницької діяльності двох і більше країн майже завжди зазнає, як не дивно, «подвійного експортного контролю». Обумовлено це тим, що заходи експортного контролю здійснюються в обох країнах. Дуже часто органи державного експортного контролю країн, що торгують між собою, взаємодіють один з одним, здійснюючи моніторинг фактичних поставок.

Спеціалісти, посилаючись на результати аналізу діючої міжнародно-правової системи регулювання експортним контролем, дійшли висновку, що існує три причини необхідності запровадження експортного контролю:

- забезпечення безпеки національної економіки;
- забезпечення зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних інтересів;
- підтримка національних товаровиробників та захист внутрішнього економічного розвитку [11].

В цих умовах справедливим є вимога, що порядок і процедури експортного контролю різних держав мають бути гармонізованими між собою. Це пояснюється такими причинами:

- по-перше, необхідністю узгодженої взаємодії органів державного експортного контролю щодо моніторингу економічних операцій;
- по-друге, практичною доцільністю мінімізації «подвійних» організаційних процедур, які призводять до збільшення трансакційних витрат суб'єктів підприємництва;
- по-третє, самим змістом експортного контролю, який спрямований на упередження та нівелювання загроз у сфері міжнародних відносин, а тому має спиратися на чіткі міжнародні стандарти.

Варто звернути увагу, що суб'єкти підприємництва, котрі здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, зазвичай враховують регуляторні режими інших країн, оскільки вказане пов'язане з певними господарськими ризиками. Тому, наявність у країні результативної та ефективної системи державного експортного контролю, яка є гармонізованою з аналогічними системами інших країн, виступає одним із ключових факторів підтримки високих темпів економічної діяльності у сфері виробництва, постачання та реалізації товарів.

В цьому контексті слід вивчати досвід провідних країн світу щодо побудови механізмів державного експортного контролю та можливості його імплементації в Україні. Адже від результативності цієї роботи залежить і здатність держави здійснювати узгоджені заходи щодо державного експортного контролю з відповідними органами інших країн.

Саме тому державна політика у сфері експортного контролю має передбачати здійснення постійного моніторингу розвитку систем експортного контролю провідних країн світу, у першу чергу країн, які займають лідерські позиції на світовому ринку. За результатами моніторингу мають розроблятися програми гармонізації національної системи експортного контролю в Україні з аналогічними системами інших країн, впроваджуватися міжнародні стандарти і передові технологічні досягнення та інструменти експортного контролю [12].

Провідними країнами на світовому ринку є США, Російська Федерація, КНР, а також окремі країни ЄС – Велика Британія, Німеччина, Франція. Вважаємо, що вивчення досвіду саме цих країн представляє інтерес в контексті досліджуваної проблеми.

Система експортного контролю країн членів ЄС загалом не вважається надто жорсткою, оскільки експортні обмеження вважаються одним із чинників, що обмежує економічне зростання. Наразі у країнах ЄС кожна десята зовнішньоекономічна поставка є предметом експортного контролю.

Одним із економічних факторів розвитку системи експортного контролю ЄС є швидке розширення постачальників продукції, що пов'язано із лібералізацією економічної діяльності та підтримкою національної конкурен-

тоспроможності. Протягом останніх років значно спростилися вимоги до залучення інвестицій та започаткування економічної діяльності у багатьох сферах матеріального виробництва [5, с.15].

Правила експортного контролю, якими має керуватися конкретний суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, можуть запроваджуватися на одному з трьох рівнів: міжнародному (глобальному), наднаціональному (на рівні ЄС) та національному. Окрім того, на рівні ЄС можуть діяти окремі обмеження, що запроваджені за поданням органів НАТО.

На думку Н. Сагури, законодавство країн ЄС у сфері експортного контролю враховує доцільність реалізації протекціоністської політики, зокрема шляхом захисту внутрішнього ринку від конкурентів [11].

На думку провідних спеціалістів, політика країн ЄС у сфері експортного контролю складається із кількох елементів, у тому числі враховується і так звана «політика ринкових відносин», яка враховує стан національного та міжнародного ринків, інтересів його учасників ринку, інтересів економічної інтеграції країн ЄС, а також вплив факторів лібералізації міжнародної торгівлі [6, с. 304].

При формуванні політики державного експортного контролю у державах ЄС беруться до уваги різні критерії, у тому числі критерії у сфері економіки та економічної безпеки [2, с. 99]. Йдеться, зокрема, про раціональне використання людських і економічних ресурсів.

Основну роль у формуванні режиму експортного контролю відіграє Митний союз ЄС, який створений державами-членами Європейського Співтовариства. Нормативними документами ЄС передбачено покладання зобов'язань за порушення умов розповсюдження товарів, контроль переміщення (передач) товарів, порядок застосування та виконання санкцій, відповідальність за порушення законодавства тощо [4, с.27].

Асортимент продукції формується за принципом поділу обмежень на загальні, спеціальні та тимчасові. Загальні обмеження встановлено щодо активів військового призначення. Для експорту таких активів необхідно отримати експортну ліцензію – дозвільний документ.

Органи ЄС активно застосовують процедуру запровадження тимчасових обмежень, у першу чергу – щодо застосування режиму ембарго (повна або часткова заборона поставок в окремі країни). Часткові ембарго діють стосовно Анголи, Сербії, Лівії, Ефіопії, Афганістану, Китаю, Ірану, Вірменії, Азербайджану та інших країн [5, с.16].

Переміщення будь-яких економічних активів всередині ЄС є вільним, за виключенням товарів військового призначення та окремих виключень (послуги з ремонту військової техніки; ноу-хау, що призначені для виробництва військової техніки тощо).

Висновки. Імплементация кращого досвіду побудови системи та механізмів державного експортного контролю, що пройшов апробацію у провідних країнах, дозволить вирішити низку економічних завдань, у тому числі:

- спростити процедури державного експортного контролю, що призведе до зниження трансакційних витрат товаровиробників та інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

- посилити євроінтеграційну спрямованість економічних реформ в Україні;
- сформуванати сучасний та гармонізований із кращими світовими практиками організаційно-економічний механізм експортного контролю, що сприятиме активізації експортно-імпоротної діяльності;
- створити сучасний механізм управління системою державного експортного контролю в режимі «он-лайн» на основі застосування сучасних комп'ютерних технологій;
- уможливити ефективну взаємодію органів державної влади України з органами влади інших держав, що посилить економічну результативність державного експортного контролю;
- мінімізувати вплив людського чинника («бюрократизму») при реалізації економічного контролю за переміщенням продукції, що підлягає державному експортному контролю.

1. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту [підручник] / М.Т. Білуха. – К.: Вища школа, 1994. – 364 с.

Bilukha M. T. Teoriya finansovo-hospodarskoho kontrolyu i audytu [pidruchnyk] / M. T. Bilukha. – K.: Vyshcha shkola, 1994. – 364 s.

2. Бегма В.М. Ризики експортного контролю та воєнно-економічна безпека держави / В.М. Бегма, Н.М. Скляр // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С.98-104.

Behma V. M. Ryzkyk eksportnoho kontrolyu ta voyenno-ekonomichna bezpeka derzhavy / V. M. Behma, N. M. Sklyar // Stratehichni priorytety. – 2014. – № 2. – S.98-104.

3. Бовенко О.Я. Терміни, що застосовуються в європейському та українському законодавстві щодо контролю за експортом товарів подвійного використання / О.Я. Бовенко, А.В. Остапенко // Вісник експортного контролю. – 2011. – № 2. – С. 17-22.

Bovenko O. Ya. Terminy, shcho zastosovuyutsya v yevropeyskomu ta ukrayinskomu zakonodavstvi shchodo kontrolyu za eksportom tovariv podviynoho vykorystannya / O. YA. Bovenko, A. V. Ostapenko // Visnyk eksportnoho kontrolyu. – 2011. - № 2. – S. 17-22.

4. Бовенко О.Я. Реформування системи експортного контролю Європейського Союзу / О.Я. Бовенко // Вісник експортного контролю. – 2011. – № 4. – С. 26-29.

Bovenko O. Ya. Reformuvannya systemy eksportnoho kontrolyu Yevropeyskoho Soyuzu / O. YA. Bovenko // Visnyk eksportnoho kontrolyu. – 2011. – № 4. – S. 26-29.

5. Ентоні Я. Розвиток інструментів експортного контролю в Європейському Союзі / Я. Ентоні // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 5. – С. 14-16.

Entoni Ya. Rozvytok instrumentiv eksportnoho kontrolyu v Yevropeyskomu Soyuzi / YA. Entoni // Natsionalna bezpeka i oborona. – 2003. – № 5. – S. 14-16.

6. Галака С.П. Експортний контроль в системі міжнародної безпеки [навчальний посібник] / С.П. Галака, О.М. Гришуткін, Г.М. Перепелиця, О.І. Сівер / За ред. О.М. Гришуткіна. – Київ: КНУ, 2013. – 336 с.

Halaka S. P. Eksportnyy kontrol v systemi mizhnarodnoyi bezpeky [navchalnyy posibnyk] / S. P. Halaka, O. M. Hryshutkin, H. M. Perepelytsya, O. I. Siver / Za red. O. M. Hryshutkina. – Kyiv: KNU, 2013. – 336 s.

7. Гузєва І.Ю. Участь України в зонах вільної торгівлі та можливості адаптації її національної економіки до умов, сформованих внаслідок створення мегарегіональних блоків / І.Ю. Гузєва // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 15. – С. 12-16.

Huzhva I. Yu. Uchast Ukrayiny v zonakh vilnoyi torhivli ta mozhlyvosti adaptatsiyi yiyi natsionalnoyi ekonomiky do umov, sformovanykh vnaslidok stvorennya meharehionalnykh blokiv / I. YU. Huzhva // Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment. – 2016. – Vyr. 15. – S. 12-16.

8. *Гужва І.Ю.* Глобальні ланцюги доданої вартості та інтеграція до них України / І.Ю. Гужва, В.П. Онищенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – №3. – С. 10-20.
- Huzhva I.Yu.* Hlobalni lantsyuhy dodanoyi vartosti ta intehratsiya do nykh Ukrainy / I.Yu. Huzhva, V.P. Onyshchenko // Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo. – 2015. – №3. – S. 10-20.
9. *Духа М.В.* Теоретичні основи моделювання бюджетного розподілу в системі управління соціально-економічними процесами // Вісник Хмельницького національного університету. – 2016. – № 2. – Т. 2. – С. 25-28.
- Dykha M.V.* Teoretychni osnovy modelyuvannya byudzhethnoho rozpodilu v systemi upravlinnya sotsialno-ekonomichnymu protsesamy // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – 2016. – № 2. – Т. 2. – S. 25-28.
10. *Єрмошенко М.М.* Ефективний вектор прискореного розвитку – мобілізація новаторського арсеналу Україна-ІТ// Інформаційні технології та спеціальна безпека. – 2016. – №1. – С. 2-11.
- Yermoshenko M. M.* Efektyvnyy vektor pryskorenoho rozvytku – mobilizatsiya novatorskoho arsenalu Ukrainy-IT// Informatsiyni tekhnolohiyi ta spetsialna bezpeka. – 2016. – № 1. – S. 2-11.
11. *Сагура Н.Ю.* Правовое регулирование экспортного контроля в США, Европейском Союзе и России: Автореф. дис.... канд. юрид. наук / Н.Ю. Сагура. [електронний ресурс]. – Режим доступу: law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1351638.
- Sahura N.Yu.* Pravovoe rehulyrovanye ykспортноho kontrolya v SSHA, Evropeyskom Soyuze y Rossyy: Avtoref. dys.... kand. yuryd. nauk / N.YU. Sahura. [elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1351638.
12. *Штулер І.Ю.* Прояви фінансової дестабілізації Європейського Союзу під час світової фінансової кризи // Науковий журнал «Економічний часопис-XXI». – К.: Изд-во «Институт общественной трансформации». – 2013. – №7-8. – С. 10-13.
- Shtuler I.Yu.* Proyavy finansovoyi destabilizatsiyi Yevropeyskoho Soyuzu pid chas svitovoyi finansovoyi kryzy// Naukovyy zhurnal «Ekonomichnyy chasopys-XXI». – Kyev: Yzdatelstvo «Ynstytut obshchestvennoy transformatsyy». – 2013. – №7-8. – S.10-13.
13. *Erokhin S.A.* General theory of development and structural transformation of national economy / S.A. Erokhin // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2014. – № 3 – С. 17-25.
14. *Yatsenko O.* Trade policy as an instrument of economic development/ OlhaYatsenko// The international scientific and analytical, reviewed, printing and electronic journal of Plaata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University «Economisti»-Tbilisi, 2017. – №2 – P. 55-71.